

Title	ㄥㄣㄥㄣㄣ ヲㄥについて(1) : その分類と考察
Author(s)	荒井, 伸一
Citation	大阪外国語大学学報. 17 p.39-p.65
Issue Date	1967-03-25
oaire:version	VoR
URL	https://hdl.handle.net/11094/80276
rights	
Note	

Osaka University Knowledge Archive : OUKA

<https://ir.library.osaka-u.ac.jp/>

Osaka University

ЦЭЦЭН ҮГ について I

—その分類と考察—

荒 井 伸 一

On “ЦЭЦЭН ҮГ” I

—classification and study—

Shinichi Arai

Since ancient times Mongolia has developed in a parallel way two different types of cultures, that are a feudalistic one and a popular one created in the nomadic people, and the “ЦЭЦЭН ҮГ”, developed under the various influences of the latter, was the brilliant essence of the oral literature of the Mongolian people. The said “ЦЭЦЭН ҮГ” has kept himself alive in the public at large of Mongolia during the agonizing days of despotism, renovating its still vivid value as one of the progressive and democratic aspects of the popular culture in the present-day Mongolia that has been regenerated through the Revolution.

The Mongolian people is famous for their abundant poetic disposition. They used to express all kinds of their life feelings in form of poetry and to concentrate in verse compositions their all wisdoms and sentiments. Their highleveled oral literature —ЦЭЦЭН ҮГ, ШҮЛЭГ, ОНЬСГО— was born and cultivated with such a favorable and ideal condition for background, and it also transmitted frank and plain sentiments and life feelings of free and non-affected Mongolian minds to the following generations with the change of the times.

The “ЦЭЦЭН ҮГ” is considered, therefore, one of the greatest hereditaments found in the field of Mongolian oral literature. By studying this work, we can surely be aware of the character, customs and manners of the Mongolian tribe, and at the same time historical as well as social phenomena that the work presents to us make it possible for us to have an intimate acquaintance with the history of the Mongolian people.

However, the study which has been realized up to the present day about this splendid work is limited simply to its partial introduction and, to our great regret, neither all-inclusive

nor systematic study have been offered to us. Recently I have fortunately obtained one book titled “Монгол цэцэн үгийн далай”, and so I would like to take this opportunity to offer an out line of what the “цэцэн үг” is and to give my humble opinion of it. It is very happy of me if this moderate study would be useful to those who are interested in the problems about the “цэцэн үг”.

цэцэн үг はモンゴル口承文芸の偉大な遺産の一つである。我々はこれを考究する事によりモンゴル民衆の性情、風俗、習慣、政治観の如何なるものであるかを知る事が出来、更にモンゴルの歴史社会の諸現象を通じて歴史認識を深めると共に遠く文学の源を探る事にも役立つのである。

цэцэн үг はモンゴル人民の多年に亙る生活と労働の経験が凝結した言葉の集約であり結晶である。而も其の中に見出すものは単なる抽象的観念や空虚な理論の戯れではなく、モンゴル人自身の生活のまことと様々な人間関係の織りなす綾であり、内容は素朴な生活の智慧と勧善懲惡の教訓に満ちている。

цэцэн үг の発生の本源として Г.Ринченсамбүү, Ж.Дашдорж はその編著 Монгол цэцэн үгийн далай の序文に次の如き三つを挙げている。

1. 人々の数百年間に亙る労働生活の過程に於ける観察の集約から生じた。
2. 叙事詩等の口承文芸以外の部門中の長い話を蒐集する責務を果す事から生じ、そのうちに独立して цэцэн зүйр үг となった。
3. 若干の цэцэн үг が最初に編纂され、人々の中に分散して次第に口承文芸となって広がった。

モンゴル最古の古典である元朝秘史が韻文形態の文をもって書かれ、その中に約千五百行の詩歌を有する(Ц.Дамдинсүрэн Монゴル文学史上卷)、点、且つ歌謡詩の発達、оньсго 及び現代散文学中にみられる詩や цэцэн үг の引用等、古来モンゴル人の生活と詩の關係は吾人の想像以上に密接なものがあったと考えられる。従って 1. は цэцэн үг の自然発生的要因と普及を述べるに極めて妥当性あるものと言わねばならない。2. 3. は発生母胎として蓋然性を有してはいるが 1. に比しその比重は小さい。但し革命後、明らかに生れたと見られる若干の цэцэн үг があり、此等はモンゴルの社会主義国家建設、政治意識の啓発を目的とし、且つ多分にスローガンの性格を有する等、発生の本源を区別してみるべき性質のものと思われる。モンゴル文芸が社会主義国家建設という政治路線の上を歩むべきものである限り、цэцэн үг がこれと踵を同じくする事は当然であるが、総体に内容には深味がなく古いものの一部を改作したと思われるものもある。同時に将来反国策的内容の цэцэн үг は漸次人々の口から消えて行く事であろう。

цэцэн үг には我国で言う俚諺、格言(金言)、箴言、例え等の一切の類が包含される。それはモンゴル人の永い生活の間に生れた智慧や詠歎であり、その中にこそモンゴル人の赤裸々な人間性と古い伝統を汲みとる事が出来るのである。

1

цэцэн үг の呼称は処により区々である。ブリヤートでは оньхон, хоршоо үг, хоршоо

хүүрнүүд, Ойラート, カルムイクでは үлгэр үг, үлгүрмүүд, 内モンゴルの或る地方では туйлын үг, хавт үг と言い, ハルハモンゴルでは大体に於て цэцэн үг 又は цэцэн зүйр үг と呼んでいる。しかしこれらは総て цэцэн үр の変名であり, 現在モンゴル口承文芸に於ける研究の面では等しく цэцэн үг という共通の名の下に統一されているのである。цэцэн үг は形態面から:

1. эртний үг	5. мэргэн үг
2. цэцэн үг	6. жороо үг
3. зүйр үг	7. хоршоо үг
4. сургаал үг	8. түргэн үг

に細分される。このうち, түргэн үг が何故 цэцэн үг に入っているのか, 疑問に思われるがこれについて“Монгол цэцэн үгийн далай”で次の如く述べている。——цэцэн үг の部門に түргэн үг を入れる事はその根拠が薄弱であるかの如く思われるが綿密に調べるとやはり理由もあり関係もある。内容的にみてこの二つは智識を注入し啓蒙教化するし, 而も形態的には全く同じである。即ち цэцэн үг と түргэн үг は共に小形式であり韻をふむ上, 詩の形式が中心となされている——。ここで言う啓蒙教化とか智識注入という表現が非常に広義の解釈に基づく場合を除いて私には余り明確には理解出来ない。түргэн үг を数多く調べた上でないと判らぬが, түргэн үг が啓蒙教化, 智識注入というよりむしろ主として小児を対象とする発声困難な言語上のテクニックのみを指すものと思われ他の цэцэн үг と比較してやや異質の感を免れない。むしろ, あく迄形態的にこそ цэцэн үг に入るべきものとしたい。次に順を追って説明を加える。

Эрүний үг とは古代の生活現象を示し, 且つそれに対する評価と結論を有する二行乃至四行の цэцэн үг をを名付けたものである。その中には地域的独立社会時代の生活様式やシャーマン教の教義を示す珍しい言葉が含まれている。

しかし, 発生起源の古さからみてその多くが忘却され或は時代的要因による内容変化を来しているものと思われる。

эртний үг 或は хуучин үг はまず第一に地域的独立社会時代の生活様式の特殊性を明らかにしている。

Үнсэн доорохь гал унтардаггүй (灰の下の火は消えず 一杯に詰った壺では肉は損じない)
Үйсэн хувинд мах тутахгүй.

Гадагш явах хүн (外出する人は 灰の中に炭をかくす)
Галаа манадаг.

の如きはその好例である。地域的独立社会時代の遊牧生活に於て火や肉の保存が如何に重要であったかを物語っている。

Онъсгогой бол олбогтой (謎々を持つは敷布団を持つこと 物語を持つはウルムを持つこと)
Үлгэртэй бол өрөмтэй.

書籍文学の存在以前には口承文芸が民衆の様々な生活事象を芸術的方法で示す唯一の手段であり、智識拡張の重要な鍵でもあった。上の эртний үг は口承文芸の影響を述べたものである。しかしこれを誹謗して次の如く内容を置き変えたものもある。

Онъсго яривал олийсон сохор 謎々を持てば道をあやまてる盲目
Олсон дуулснаа мартсан сохор 見聞せしを忘れし盲目
Үлгэр яривал өлийсөн сохор 物語りすれば首をもたげる盲目
Үзсэн дуулснаа барсан сохор. 見聞せしを無駄にせる盲目

シャーマン教の教義を示した эртний үг は主として天に対する信仰を表わしている。

Хүний заяа (人の運命は 天の手中に)
Тэнгрийн гарт.

Хүн хишигтэй (人は仕合せを持ち 天は慈悲を持つ)
Тэнгэр буянтай.

Тэнгэр гэгч түмэн нүдтэй (天は萬の眼を持ち 鉄のしゃもじは唯一つの眼を持つ)
Төмөр шанага ганц нүдтэй.

の如くである。

эртний үг には又父母の権威や兄弟の位置、道德、習慣等が明瞭に示されている。

Эцэггүй хөвгүүн зайдан (父の居らぬ息子に鞍はなく 母の居らぬ娘に鞍はない)
Эхгүй бэр (охин) зайдан.

Эр хүнийг зориулж хэлдэг (男には[目的を持って]進むようものを言い
Эхнэр хүнийг зогсоож хэлдэг. 女には控えるようものを言う)

Аавын үгүйд ах аав болдог (父の居ぬところは兄が父となり
Ээжийн үгүйд эгч ээж болдог. 母の居ぬところは姉が母となる)

Аав нь бүгдийн хаан, (父はすべての汗 兄は弟の汗)
Ах нь дүүгийн хаан.

Аавын сургаал алт (父の教えは黄金 母の教えは徳)
Ээжийн сургаал эрдэм,

Ахын сургаал ач 兄の教えは恩恵 姉の教えは孝順
Эгчийн сургаал элбэрэл.

Анхны шуурганаар малаа алдвал 最初の吹雪で家畜を失えば
Аав нь муугийн харгай, 父親が悪い為
Аргал үгүйтэж гал алдвал アルガルが失くなって火を絶やせば
Охин муугийн хэргай. 娘が悪い為

以上の如くであるが元朝秘史第三十三項にあるボドンチャルの言葉「阿合阿合別耶帖里兀秃迭額勒札合秃澈因（兄、兄、身に頭あり衣に領あるは善し）」も эртний үг である。更に九六項に「孛可列因孛薛圖兒址客列因址額只圖兒阿都孩（腎臓は腰に痰は胸にあれかし）」とあるが何れも当時の封建社会認容の思想が明らかに示された эртний үг である。古代モンゴル人の生活探究や歴史認識に重要な意義を有するが эртний үг に内蔵される思想は凡そ今日性に乏しいものである。

更に эртний үг にみられるモンゴル人の系譜尊重の精神も歴史的見地より重要である。

Аавын муу нь авга 父の悪いはその縁者（が悪く）
Махны муу нь уушиг. 肉の悪いは肺臓（が悪い）

Аавын газраас 父のところより 父方の親戚の方がよく
Авгын газар дээр.
Алсын юмнаас 遠くのものより 近くのものの方がよい
Ойрын юм дээр.

Ааваа санавал, авгаа（吾が父を思えば父方の縁者を 吾が母を思えば母方の縁者を）
Ээжээ санавал, нагацаа.

古来モンゴルに於て系譜が如何に尊厳な存在であったかを知り得る。

又アバガ人を兇悪視する эртний үг がある。特定の種族を特別視する эртний үг は珍しく、それが如何なる歴史性を有するものか、たまたま過日来日された台湾大学歴史学教授札奇斯欽先生の御意見を求めたが先生はその内容について有り得ぬ事と強く否定して居られた。

Авга хүн аюулгай（アバガ人は怖ろしく 托鉢僧の才能は邪悪である）
Аягын чинээ хартай.

Авга нар адтай（アバガ人共は悪鬼の如く 旅人は邪悪である）

Аяны хүн хартай.

それとも **авга** に特殊な意味があるのであろうか。

Цэцэн үг とは一切の事象を観察しこれを結論づけた口承文芸（或は出所は書物であるが口承文芸となった）であり大体二行乃至四行からなる詩形態の言葉を名づけたものである。民衆の多年に亙る生活経験に基く自然社会の現象や暮らしについての考えが僅か数語の中に含まれており、而も詩の形に巧くまとめられている。モンゴル人民の祖国に寄せる無限の愛慕，自由潤達な思想，労働意欲，迫害者に対する憎悪等語る範囲は極めて広い。**Монгол цэцэн үгийн далай** ではこれを更に次の四つに分類している。

1. гүн ухаань	3. нийгэм-улс төрийн
2. аж байдлын	4. хошин шог цэцэн үг

гүн ухаань цэцэн үг には自然界に於ける諸々の掟及びその統一と具体化，物質の変遷，更に一切に関する事由の存在等多岐にわたって述べられている。モンゴル人の持つ深遠な理智が窺われ，自然社会の諸現象が正確にとらえられ解釈されている。又空々しい宗教の教義に対する反抗や批判等も卒直に表明されている。

Аврах бурхан юм нь уу（助けるのは仏なのか 殺すのは妖怪なのか）
Алах чөтгөр юм нь уу.

Бурхантай газарт буг олон（仏のいる地に悪魔が多く 福のあるところに罪業が多い）
Буянтай газарт нүгэл олон.

Бурхан, Бурхан гэснээс（仏，仏というより 牡牛を祀った方がましだ）
Бухаа тахисан нь дээр.

ようやく目醒めつつあるモンゴル人民の自我と知性が宗教に対する懐疑のかたちをとらせるのであろう。

гүн ухааны цэцэн үг には自然界の法則，宇宙の真理が一つの哲理として素直に受けとられている。人も家畜も総てが必ず隷従せねばならないのである。

Цагаан хяруу унадаг 白い霜のおりるは 冬季のきまり
Өвөл цагийн тохио
Сайхан нас галжирдаг うるわしき生涯の狂いは この世のならい
Орчлонгийн ёсоо.

Хан уулыг цас дардаг（王者たる山を雪が圧し いとしい身を歳が圧する）

Хайран биеийг нас дардаг.

Уулыг цас дардаг (山をば雪が圧え 男子をば歳が圧える)
Эрийг нас дардаг.

Булгийн үер өнгөрвөл (泉の水が溢れ出れば 流れ戻る道理はない)
Буцаж урсах ёсгүй.

大自然の法則を前に有為転変は世のならいとする仏教的諦念が次の如く述べられている。

Цаг цагаараа байдаггүй (時はとゞまることなく イチハツは常に緑をとゞめず)
цахилдаг хөхөөрөө байдаггүй.

Ширэн гөлөм тасарч (皮の鞍帯はたち切れ 鑄鉄のあぶみはこわれるもの)
Ширмэн дөрөө сэтэрдэг.

Огторгуй өндөр боловч 大空は高けれど 入り行くは容易なり
Орох нь амархан
Орчлон мөнх боловч 世の中は永久なれど 傾く(正道を誤る)は容易なり
Хэлээрэх нь амархан.

Огторгуйн нар шингэдэг (大空の太陽は沈み 夜の権化は移るもの)
Оройн очир шилждэг.

各事象間の因果関係と関連性を述べその中に論理的合一、普遍的真理を求めたものも多い。

Онсь түлхүүрийн хэлхээ нэг, (錠と鍵とのつながりは一つ)

Олон үйлийн холбоо нэг. 多くの行為のつながりは一つ)

Юманд учир (物事には事由があり 木には枝がある)
Модонд мөчир бий.

Салхигүй бол давалгаа гарахгүй (風がたゝねば波は起きず
Шалтаггүй бол хэл ам хөдлөхгүй. 理由なくして口論は起きぬ)

Юм болгон учиргай (物事をなすに理由があり 理由をなすに意味がある)
Учир болгон утгатай.

Овоо босоогүй бол (オボが立っていなければ カササギは何処に棲まうか)
Шаазгай хаанаас суух вэ.

Үнс гэдэг шатсных (灰は燃えしもの 魂は信仰せしもの)
Сүнс гэдэг шүтснийх.

Аривлахыг амсраас нь, (蓄えるには口から 出すには底から)

Асгахыг ёроолоос нь.

нийгэм улс төрийн цэцэн үг では先づ第一にモンゴル人民の愛国心と郷土愛が挙げられる。祖国や故郷の山河に対する無限の愛情と深い認識そして国家繁栄への敬虔な祈りが込められているのである。

Уусан ус рашаан (飲んだ水は聖水 倒れた土地は黄金)
Унасан газар алт.

Дассан газрын (住み慣れた土地の 木棉は柔かい)
Даавуу зөөлөн.

Хүний газар жаргахаар (他人の土地でたのしむより 自分の土地で苦しめ)
Өөрийн газар зов.

Д.Нацагдорж の“миний нутаг” を読むにつけその美しい詩情と郷土愛に強く 胸うたれるものであるがモンゴルに於ては我々の想像する以上に生活と詩の距離が近いだけに цэцэн үг を調べても此の種のものが比較的多く発見される。愛国心は革命後に於ては具体的に 党 への信頼、革命の正義及び新生活と労働に対する讃美にある。

Нараа дагавал даарахгүй (太陽に従えば凍えず 党に従えば誤りなし)
Намаа дагавал алдахгүй.

Хөх тэнгэрийн хаяа уужим (緑の地平線は広濶であり 革命者の考えは広大である)
Хувьсгалч хүний бодлого уужим.

Нийтийн хөдөлмөр баяртай (社会的労働はよろこばしく 団結した生活は幸福である)
Нэгдлийн амьдрал жаргалтай.

Хувиа бодвол бизэнд нэр (個人を思うなら身に名前を 萬人を思うなら歴史に名前を)
Түмнээ бодвол түүхэнд нэр.

党、人民政府、革命斗争、団結、共同の喜びと労働等此等総てがモンゴルの歴史上全く新しい事態であり創造である。

社会主義国家建設路線に沿ったこうした цэцэн үг は今後も多く誕生する事と思われる。しかしながら本来 цэцэн үг は自ら生れ出る可き性質のものであり、決して拵えらるべきものでない事を強調したい。もし其処に作意があり、与えられるものであるなれば己に цэцэн үг としての生命は無く単なる檄や標語でしかなくなるからである。

更に нийгэм-улс төрийн цэцэн үг では圧迫者、搾取者に対する憎悪とラマ僧の言行不一致、非情且つ暴虐不遜な封建領主の貪欲に対し厳しい批判がみられる。

Нохой хүний нөхөр (犬は人の友 ノヨンは人の敵)

Ноён хүний дайсан.

Цоохор хүрэм өмсдөгөөс ноён ховдог 斑の毛皮のチョッキを着る事をノヨンは願ひ

Цовхорч гүйдгээс чоно ховдог. 跳びはねて駆け廻る事を狼は願う

Нохой хотоо манадаг (犬は町を見張り ノヨンは民衆を搾取する)

Ноён олноо мөлждөг.

Хар хэрээ улайн дээр цугладаг (黒い鴉は屍肉に集り 汗やノヨンは賄賂に集る)

Хаад ноёд хахуул дээр цугладаг.

Хээл идсэн ноён хэцүү (収賄したノヨンは残忍で 油で揚げた食物の匂をかいだ

Хэншүү идсэн лам хэцүү.

ラマは残忍である)

Зуд болоход хэрээ талгална (災害になると鴉はふとり 苦しくなるとラマは喜ぶ)

Зовлон болоход лам жаргана.

Чоно нь хонио (狼は羊を 金持は貧乏人を)

Баян нь ядуугаа.

Баян болж явбал

金持になって事を行えば 高慢な心が働き

Бардам сэтгэл хичээлтэй,

Баахан болж явбал

貧しくなると事を行えば 悲しい心が働く

Гуниг сэтгэл хичээлтэй.

社会主義政治の推進力は大衆に在る。圧政者に対する憎悪より一歩進んで нийгэм улс-төрийн цэцэн үг は人民大衆の偉大なるエネルギー、一般民衆の団結を讃美し、人間の平等と楽園を教えると共に抗争の必要を助言し、呼び掛けている。

Нулимс унагахаар (涙を流すより 拳を握ることだ)

Нудрага зангидах

Бусдын эрхээр жаргахаар (他人の権利でたのしむより 自分の権利で苦しむ事だ)

Өөрийн эрхээр зовох.

Муу амьд явахаар (あしざまに生き永らえるより 立派に死ぬ事だ)

Сайн үхэх.

もし гүн ухааны цэцэн үг と нийгэм улс төрийн цэцэн үг がモンゴル人民の自然観、社会観を表わすものであるとすれば аж байдлын цэцэн үг は彼等人民の多方面に於ける生活問題をとりあげ、それに適切妥当な観察と結論を与えたものであると言い得る。

аж зайдлын цэцэн үг では教訓的思想が断定的に結論づけられ、内容は比喩的なものでなく極めて率直であり表現は巧みである。労働のもたらす利益、怠惰の罪、不屈の精神、臆病に対する汚辱、利己主義と愚行の不名誉、学問の恩恵や無学無知の弊害、更に誠実の徳、虚栄の空しさ等人間生活に於ける一切の悪と善が浮彫りにされている。

Ажил хийвэл ам тосдоно (仕事をすれば口を油でぬらし

Ажил сайтын мөр бүтэн. 仕事をよくする者の足跡は完全である)

Ажилын бага нь (仕事の少い事は 腕が大きいという事)

Аяганы их нь гэх

Ажлаа амжиж дуусгавал (仕事を為し終えれば それこそ生活のよろこびである！)

Амьдрахын зол тэр ээ!

Ажилгүй бол амьдралгүй (働きがなければ生活出来ず 腕がなければ生きてはおれぬ)

Аягагүй бол амгүй.

Ажилд дадлага (仕事には熟練 積荷には細引)

Ачаанд татлага.

Ажил хийвэл (仕事をすれば 口が動く)

Ам хөдөлнө.

Ажил хийвэл 仕事をするなら 終り迄

Дуустал нь,

Давс хийвэл 塩を入れるなら とける迄

Уустал нь.

以上は労働に就いて述べたものであるが平易にして簡潔な言葉の中に労働の本質がよく把握されている。

Залхуу хүн (怠け者は 割れ目にも及ばない)

Завагтаа хүрэхгүй.

Залхуугаас үйл салдаггүй (怠惰から仕事はついて離れず 山から雲は離れない)

Уулнаас үүл салдаггүй.

Залхуу хүн хулчимтгай (怠け者は直ぐにおじけづき 愚劣な人間は直ぐに痛がる)

Заваан хүн өвдөмтгий.

Залхуугийн гадаа аргалгүй (怠惰以外に乾糞がなく むさぼり食う以外に食物がない)

Залгидагийн гадаа хоолгүй.

怠惰は労働の敵である。ここに厳しくそれを非難しているが балхуу や зардам 等といった言葉が比較的よく使われている。モンゴルでは залхуу や зардам といった 性情は非社会主義的愚人には赦かせぬ要素なのである。

Хичээсэн хүн сурна (努力した人は習熟し 怠けた人は弱りはてる)
Залхуурсан хүн турна.

Явахын дайсан залхуу (物事を行う上での敵は怠惰であり
Сурахын дайсан бардуу. 学問上での敵は高慢である)

Өөдлөх хүнд санах сэрэх хоёр, 向上する人には思考と覚醒の二つ
Уруудах хүнд унтах идэх хоёр. 惰落する人には寝る事と食べる事の二つ

Аж байдлын цэцэн үг は男性の果敢で男性的な能力を讃えると同時に、反面小心、不決断、不安定を非難する。モンゴルの男性としての気概をその中に発見し得るのである。特に最後の例には表現にユーモアがあり面白い。

Зоригтой эрийг нэг үхэж зайхад (勇氣ある男が一人死ぬ時には
Зориггүй эр зуу үхдэг. 勇氣なき男は百人死ぬものだ)

Эр эндэвч (男は誤っても 向きを変えて向上して行くものだ)
Эргэж дэгждэг.

Эр хүн шархандаа (男は自分の傷について 女は自分の言訳について)
Эм хүн шавтагтаа.

Эр хүн шиг эрвэлзэнэ (男子の如く敏捷に動き 装鞍した馬の如く疾駆する)
Эмээлж морь шиг дэрвэлзэнэ.

Эр хүнд эрхий ороох сур олз. (男子にあってはおや指に巻く革紐が獲物)

Эр хүний жаргал (男のよろこびは 無人の荒野)
Эзгүй хээр.

Эр хүн гэрт төрөөд (男子はゲルに生れて 荒野に死すもの)
Хээр үхдэг.

Эр хүн долоо дордож (男子は七度悪くなり 八度めざめる)
Найм сэхдэх.

Эр хүн зоригтой бол (男子が勇敢なれば 狼は下痢に苦しむ)
Чоно чацга алдана.

厳しい大自然の克服、内外の敵との戦い、家畜の放牧——これら総てが古来モンゴル人に共同、共力の必要を教えて来た。即ち彼等は毎日の生活経験を通して親戚縁者の協力友好が如何に大

切であるかを体認していたのである。この事は社会主義モンゴル発展の道に通ずる非常に重要な要素であり、аж байдлын цэцэн үгにも利己主義、俗物主義が徹底的に非難され和合団結が高く評価されている。

Олны хүч (多数の力は 深い海)
Оломгүй далай.

Олны хүч эвтээ (多数の力は和合にあり 麻の力は撚りにある)
Олсны хүч эрчиндээ (байдаг).

Хамтын хүч баяртай (共同の力は喜ばしく 団結すれば楽しい)
Хавсарч нийлбэл урамтай.

Далавчгүй шувуу нисэхгүй (翼の無い鳥は飛べず 不和な人は向上しない)
Эвгүй хүн өөдлөхгүй.

Нарийн хүн нехергүй (吝な人に友はなく 横柄な人に食物はない)
Нэрэлхүү хүн хоолгүй

Ганцаараа явсан хүн (一人で行なう人は 困り苦しむ)
Гачигдаж зовох.

Олонтой бол баянтай. (多数であれば豊かである)

аж байдлын цэцэн үг から我々はモンゴル人の伝統的倫理観や社会秩序を明瞭に汲みとる事が出来る。過去の暗黒時代から今日の社会主義国家へ大きな変貌を遂げて来たが аж байдлын цэцэн үг の述べる教訓の中には依然として今日もその生命を保つものが少くない。

Дуудах нэрийг эцэг эх өгнө (呼び名を両親が与え 悪名を自らが与える)
Доройтох нэрийг өөрөө өгнө.

Залуу хүний нэр хугарахаар (青年の名誉を毀損する位なら 白檀の木を折るがよい)
Зандан мод хугараг.

Нэр хугарахаар (名を毀損するより 骨を折るがよい)
Яс хугараг.

Дулаан явбал хожих 情熱を傾けて事を行えば為になり
Дураар явбал гутах. 気儘に事を行えば駄目になる

Үнэн гэгч түмэн сайны үндэс 真実といえるはよろず善の根底
Худал гэгч түмэн муугийн үндэс. 虚偽といえるはよろず悪の根底

Үнэн замаар явсан хүн (真実の道を行く人は 牛車で兎に追付く)

Үхэр тэргээр туулай гүйцнэ.

Худал үг (嘘は 盗みと同じ)

Хулгайтай адил.

Тогос шувуу сүүлээ (孔雀は尾 立派な人は名前)

Сайн хүн нэрээ.

学問の恩恵に関する Нийгэм улс төрийн цэцэн үг も非常に多い。但し最近モンゴルでは、学問とはただ単に学ぶという事実だけを指さず一般に任意の仕事を高度に習得し、それを十分マスターする事をも含めている事に注意したい。

Эрдэм эс сурвал (学問をしなれば いざという時に後悔する)

Хэрэглэх цагт гэмших.

Эрдэмт хүн улсын чимэг (学識ある人は国の飾り 穏和な人は民衆の飾り)

Эетэй хүн олны лиймэг.

Эрдэмтэн хүнээс эрдэм гарна (学識ある人からは徳が生れ 凡人からは煤が出る)

Эгэл хүнээс хөө гарна.

Эрдэмтэн үхвэл 学識ある人が死ねば 名前は紙の上に

Нэр нь цаасан дээр,

Дархан үхвэл 職人が死ねば 名は物の上に

Нэр нь эдэн дээр.

以下若干の аж байдлын цэцэн үг をあげるが、何れも生活を取りまくあらゆる環境に思慮分別を失わず誠実を忘れてはならぬとの教導が主成分をなしている。

Хамрын нус царай дарна 鼻汁は顔を台無しにし

Биеийн бохир сүр дарна 身体の不潔は威厳を失くし

Усаар юмыг ариутгана. 水で物を清めます

Хуурамч дурзал (偽瞞家の愛情は 泡沫と同じ)

Хөөстэй адил.

Садар самуун явбал

放肆，無秩序に事を運べば

Сайн нэр алдрана

秀れた名は剥がれ

Цалгар назгай явбал

怠慢，輕卒に事を運べば

Хөгжил хөдөлмөрөөс хоцроно. 進歩労働に落伍する

Муу идэш нэг жилийн гай, (悪い食物は一年の不運 悪い仲間是一生の不運)

Муу хань нэг насны гай.

Ханилсан нөхрөө хуурвал (懇意になった友を欺けば 却って自分を欺いた事になる)
Харин биеэ хуурсантай адил.

Хол бодохгүй бол (遠く〔未来〕を考えねば 近く苦しみがやってくる)
Ойр зовлон ирнэ.

Хорлох хүн эрэвч 害する人を求めても 害される所業は自分にある
Хорлогдох үйл өөрт бий

Модыг хөрөөгөөр огтловч 鋸で木を切っても その柄はやはり木
Хөрөөний бариул мөн мод

Зөв явдлыг дээрээс сургавч 正しい事を上から教えても かたくなに自ら誤るのが常
Зөрүү хэргийг өөрөө алддаг.

Хошин шог үг は大体二行からなり内容はその名の示す通り諷刺、滑稽を主とする。аж бай-
длын цэцэн үг 同様広い範囲の事柄について語られ、民衆の日常生活と緊密な関係を有して
いる。цэцэн үг の一細胞として最終的には教導の精神につながるものであるが、人間の様々な
性情或は慣習の汚点を僅か数語で而も諷刺とユーモアの薬味を效かせ、更に巧妙な比喻を駆使し
て上手く表現するところに хошин шог үг の生命があると言えよう。其処に浮彫にされるもの
は権力者の虚像であり、凡人に共通してそなわる弱さである。

Хуучин баян хулуу өвчтэй (旧い金持は白そこひを病み 新しい金持は胸を病む)
Шинэ баян цээж өвчтэй.

Номгүй лам хурлаас айна 不信心なラマは信仰の集りをおそれ
Ноолуургүй ямаа хүйтнээс айна. 柔毛を持たぬ山羊は寒さをおそれる

Муу эр дайнд хөөрөх (良からぬ男は戦争に有頂天になり 塩沼地の塩は太陽に沸く)
Хужир давс наранд хөөрөх.

Олны дунд бурхан (大衆の中に仏 偶像の中に悪霊)
Овоохой дотроо чөтгөр.

Олиггүй эр эхнэртээ дээрлэхүү 価値なき男は女に横柄であり
Оготор бух бяруундаа дээрлэхүү. 尾短かの牡牛は仔牛に横柄である

Үнэн нас нь гучин тав (本当の歳は三十五 □先の歳は二十五)
Өгүүлдэг нас нь хорин тав.

Ууланд байгаа адуу үргэхэд(山にいる馬群が走り出すと つないである驢馬が真似をする)

Уяан дээр байгаа илжиг дуурайх.

Сохор нохой дүйвээнээр (盲目の犬は木魂で 耳さとい鹿毛の馬は物音で)

Соотон халтар чимээнээр.

最後の二例は主体性を持たぬ人間の弱さを風刺したものであるが次の如く貧婪，強欲に対しても皮肉な嘲笑を浴せている。

Өндөгнөөс яс эрж (卵から骨を求め 獣脂から腱を求める)

Өөхнөөс шөрмөс эрх.

Ховдог хүнд (貧欲な人には 羊の腎臓の多い少い)

Хонины бөөр ихтэй багатай.

Хишиг ирвэл минийх (施物が来るなら私のところ 事が起きるなら君のところ)

Хэрэг ирвэл чинийх.

Зүйр үг は二行からなる詩形態の цэцэн үг である。その特質は文学的修辭にあり，巧妙な比喩と美しい旋律が先づ先行する点他の цэцэн үг と相違する。従って非常に消極的な面になしか教導的要素は認められない。即ち或る種の言葉をそのまま口にせず如何なる詩句を用いて如何に表現し置き換えて述べるかが重要なのである。例えば「いいえ」とか「出来ない」と言う代りに тэгж үхэхээр，тээглэж үхье (そうして死ぬより，ぶら下って死のう) と言い「無駄話をし過ぎた，もうやめよう」の代りに үг олдож，үхэр холдов (言葉を手に入れ，牛が遠ざかった) と言うが如きである。以下 зүйр үг の例を列記する。

нар баруун хойноос навтсанд ороолттой гарна.

(太陽は西に傾いたのに，ぐるりと廻って昇る……君の言う事は実現不可能である)

гэгэн өдөр цээжиндээ，харанхуй шөнө зүүдэндээ.

(明るい昼間は吾が胸に，暗い夜は吾が夢に……あなたの事を何時も思い続けていた)

дахин төрөөд далайн усаар угаалгав даа.

(もう一度生れかわって海の水で洗わせただ……成就しない，成しとげられぬ)

тостой гараар баримгүй，тоостой газар тавимгүй.

(油のついた手で握らず，塵のある地に置かず……立派である，美しい)

хурын усаар угаасан юм шиг，хурц хутгаар сийлсэн юм шиг.

(雨水で洗った如く，鋭利なナイフで切り取った如く……うまく一致する，適応する)

зүйр үг は цэцэн үг の中で最も難解なものの一つである。時代の差と同時に我々日本人との間に於ける発想の違いをも認めねばならない。而も зүйр үг は部分的，断片的思惟を更に比喩

を以て置き換えたものである。それが或る論理の帰結ではないだけに内包する意味の不確定と多様性を無視する事は出来ない。зүйр үг は会話中に挿入され或は文中に引用される事によりはじめてその機能を発揮するものである。

Сургаал үг は人民大衆の日々の仕事や生活に対し意見や教訓を卒直に述べた二乃至四行からなる詩形態の口承文芸である。Цингисийн билэг, Оюун түлхүүр 更に Ишданзанванжил の Гүнгийн зуугийн гэгээний алтан сургаал 等の教訓的古典類は勿論、現代の文学作品にも сургаал үг は多く利用されており、古来口承のものと創作のものとが各に作用し影響し合って今日に至っている。

сургаал үг は内容が аж байдлын цэцэн үг と極めて類似しているが両者の間には区別が存在する。即ち сургаал үг では呼掛け、断定、警告、訓戒、禁止等が аж байдлын цэцэн үг に比し積極且つ直接的であり命令的である。邦語にした場合 “～せよ、～するな、～する方がよい、～がよい、～すれば悪い” 等の形をとる。例えば “аж төрөхийн хэргийг арга зүйгээр гүйцэтгэ, барьж идэхээр мэргэ ид” (生活に方法をつくせ、つかんで食べるより嚙んで食べよ) は сургаал үг であるが、しかしこれが “аж төрөхийн хэргийг арга зүйгээр гүйцэтгэдэг, зарьж идхээр мэргэ идэх” (生活に方法をつくし、つかんで食べるよりは嚙んで食べる事) となると積極的命令的教示とは言い得ず一般に生活経験を通じての洞察と見解を示しているに過ぎず аж байдлын цэцэн үг となる。аж байдлын цэцэн үг はそれを読み或は口にする事によって、提起された問題の本質を悟り生活上の指標と教示を得るのであり сургаал үг より消極的ではあるが思索的である。

сургаал үг より学び得るものはモンゴル人民社会の慣習、道德及び生活、労働に関する基本的見解と規準である。労働者の誠実と協和を呼びかけ互助と忍耐を賞揚し、封建的権力、迷信、追従、嘘偽、傲慢、輕卒、虚栄、強欲、暴虐、嫉妬、錯乱、野心、怠惰、利己主義等社会にみられるあらゆる人間悪を厳しく批判し如何に在るべきかを教える点、その述べる内容は аж зайдлын цэцэн үг と全く変らない。以下に例を挙げる。

Хүний эрхээр хүрд эргүүлэхээр, 他人の權利で車輪を回すより
Өөрийн эрхээр бул эргүүл. 自分の權利で心棒を回わせ

Хүний дураар тос уухаар, 他人の意思で油を飲むより
Өөрийн эрхээр ус уу. 自分の權利で水を飲め

Хүний дураар жаргахаар 人の意思でたのしむより
Өөрийн эрхээр зов. 自分の權利で苦しめ

Арга ядсан амьтныг асар（萬策つきた者を救え 神聖な書物で出来る限り勉強せよ！）
Ариун намд чадахаараа хичээ!

Ангайж хүлээхээр（口を開いて待ちもうけるより 働いて学べ）
Ажлаж сур.

Багадаа номонд сурч（子供の時には書物で学び 青年時代には行なって学べ！）
Идэртээ явж сур!

Биеэ засахаар（風采を改めるより 知識を磨け）
Бэлгээ зас.

Өсөхийн жаргалыг 成長の喜びを 喜びの中で考えるな
жаргалд битгий бод,
Өглөөний нарыг 朝の太陽を 太陽の下で考えるな
Нард битгий бод.

Заяандаа найдахаар（運を当てにするより 意志にたよれ）
Зоригтоо найд.

Цээжээ өргөхөөр（胸を持ち上げるより 仕事を向上させよ）
Ажлаа өргө.

Буруу бүхнийг биенээсээ эрж（すべての誤りを吾が身に求め
Буян бүхнийг зовлонгоос эр. すべての徳行を苦しみに求めよ）

Буханд мөргөхөөр（仏に祈るより 仔牛を仕込め）
Бяруугаа сурга.

Муу хүний өвөг болохоор（悪人の先祖になるより 立派な男の馬をひけ）
Сайн эрийн морийг хэтөл.

Учир мэдэхгүй ноён золохоор 事理をわきまえぬノヨンになるより
Учир мэдэхгүй боол бол. 事理をわきまえぬ下僕となれ

Хагацашгүй хань нөхөрт（離れ得ぬ朋友に 忘れ得ぬ悪口を吐くな）
Марташгүй муу үг зүү өгүүл.

Үгний үнэн нь сайхан（言葉の真実なるはよく 狐の赤きはよし）
Үнэгний улаан нь сайхан.

Ноёнттой ханилснаас（ノヨンと親しくなるより 犬と親しくなる方がよい）
Нохойтой ханилсан дээр.

Булгийн усыг дарж золохгүй (泉の水を圧えてはならぬ 有徳の人を征服してはならぬ)
Буянтан хүнийг булж болохгүй.

Ноён хүнийг итгэж болохгүй (ノオンを信ずる勿れ 生木に頼る勿れ)
Нойтон модыг түшиж болохгүй.

Цугласан сэтгэлийг цуцалдаг 相集う心を疲労させ
Цогцолсон биесийг тэмцүүлдэг 折り重なった体を相争わせる
Цэнгэгч нэрт архийг цээрлэ. 享楽という名の酒をひかえよ

Уйтгараар дүүрсэн ордноос (倦怠に満ちた御殿よりも 喜びに満ちた掘立小屋
Жаргалаар дүүрсэн овоохой дээр. の方がよい)

Аавын байхад хүн тань (父のいる時に人を知り 馬のいる時に土地を知れ)
Агтны байхад газар тань.

Мэргэн үг の起源は書物にあるとされている。それが何時頃からか口承文芸化したもので一切の人間活動を総括し、それに対する深遠な教訓を目的とする四行又は六行の詩形態の言葉からなっている。他の цэцэн үг 程口承文芸としての普遍性を持たず書物と口承文芸の中間に位置する。但し形態上からは著作との区別は困難であり出典の研究が重要な課題である。内在する勸善懲惡の思想は цэцэн үг や сургаал үг と同じであるが сургаал үг の如く直接的、命令的表現形態をとらず内容を一般的、総括的に述べている。而も敘述は цэцэн үг の如く卑俗な知識だけによらず書籍よりの知識が補足されている。純粹に口語的なものでない故、やや表現がたく敘述が詳細である。卑俗性を以て цэцэн үг との差異となされているがかなり判別の難しいものがある。

Бодис юмсн хүчин 物質の力は 黄金に勝り
Мөнгө зоосноос хэтрэнэ,
Хүний үйлдвэрийн хүчин 物つくる人の力は 物質に勝る
Бодис юмсиас хэтрэнэ.

Бэрх зовлонг тэсч чадвал хатуужил, 困難や苦しみに耐える事が出来れば不屈であり
Бэрх үйлийг бүтээж чадвал хүчит, 困難な事業をなし遂げる事が出来れば有能であり
Бэрх утгыг мэдэж чадвал хурц, 難解な意味を知る事が出来れば鋭く
Бэрх хорлолыг хариулж чадвал баатар. 苦しい害惡に報いる事が出来れば勇士である

Зарим хэрэгт өвс мэт дарагдвал зохих 或る事柄には草の如く圧えらるべきであり
Зарим хэрэгт гал мэт задарвал зохих 或る事柄には火の如く燃えさかるべきであり

Зарим хэрэгт зарц мэт хүлцэн явбал зохих 或る事柄には召使の如く温順であるべきであり

Зарим хэрэгт уул мэт бат суувал зохих. 或る事柄には山の如く自若たるべし

Баян буянтай явахад 豊かで慈悲深くあると 愛惜し貯える事はむづかしい

Хайрлаж гамнах нь бэрх,

Хоосон хувхай явахад 貧しく文無しであると 別れ離れる事はむづかしい

Салж хагацах нь бэрх,

Өнчин ганцаараа явахад 孤児が一人でいると 悲しみ嘆く事はむづかしい

Гунихарч гомдох нь бэрх.

Ууртай хүнтэй тоглох гэнэн 怒りっぽい人と遊ぶは愚か

Ухаангүй хүнийг сургах гэнэн 愚昧な人を教えるのは愚か

Уягүй сэтгэлийг хөгжөөх ч гэнэн 奔放な心を向上させるも愚か

Улгүй хүнтэй ханилах ч гэнэн. 慈のない人と懇意になるも愚か

мэргэн үг は本来四行或は六行よりなるとされているが次の如きは内容的にみて、その詳細な敘述的構成から мэргэн үг と解すべきである。

Эвгүй хоёр хаан алаалдан дайсагнахад

Эвтэй өвгөн эмгэн хоёр сэтгэл нэгтэй жаргана.

不和な二人の汗は各に殺し合って反目するの

仲むつまじい老人夫婦は心を一つに至福をたのしむ

Жороо үг は特に言及しようとする 明確な内容を持たず、前の行の最後の語を次の行の最初に置き、語と語を折り重ねた形態の詩である。最近では全く忘れ去られ僅かに老人層の記憶に止まる程度に過ぎないが古くは可成り盛んであったと言われる。教訓的内容は全く無い。以下の如くである。

Хоёр уулын хооронд хоргой цэцэг

Цэцгэнд нь цэгээ алт

Алтанд нь арван хэлхээ,

Хэлхээнд нь хээр хуар,

Хуаранд нь хунтар илжиг,

Илжгэнд нь эгэл боол,

Боолонд нь бол галуу,

Галуу нь газар ус,

Усанд нь уул монгол.

二座の山の間に綿の花	花にはクミーズの黄金
黄金には十の結び	結びには荒野の絵
絵には хунтар(?) 驢馬	驢馬にはありふれた奴隸
奴隸には灰色の鷺鳥	鷺鳥には土地と水
水にはそれモンゴル。	

Хоршоо үг も特に言及すべき意味内容を持たず二行づつが頭韻をふんで出来た詩である。常に一定の語で行を繰返し終らせているか或は他の語で終る場合もそのアクセントを正確に合わせている。短音節の語が音韻的效果を考慮しつつ極めてリズムカルに配列されているが、これは馬の歩調に合せて語り得る為のものであり жороо үг と同様言葉や呼吸の調整、分析並に詩のリズム感を会得させると共に会話に均斉と調和を持たせるに効果を有する。судалбар шүлэг—修業詩—として珍しく оньсго にもこの形態が相当に用いられている。

Дэн дэн хул	デンデン茸毛
Дэрсэн нэгэн хул	ハヤガネ草よ一頭の茸毛
Ян ян хул	ヤンヤン茸毛
Ясан нэгэн хул	骨よ一頭の茸毛
Дон дон хул	ドンドン茸毛
Тосон нэгэн хул	油よ一頭の茸毛
Гон гон хул	ゴンゴン茸毛
Гурил нэгэн хул	小麦粉よ一頭の茸毛

上の例をみても明らかな如く同一音節の三語が各に一行おきに配列されて規則的なリズムを繰り返しており цэцэн үг 中最も音楽的である。

Түргэн үг はわが国で言う「早口言葉」である。その狙いは音声連続と発音矯正にあり此の面では жороо, хоршоо үг と一致する。しかも内容に教訓的要素も修辭的紛飾もみられず、むしろ同一語の繰返しを故意に行って発音の困難化さえはかっている。全体が質問又は議論の形をとるのが普通であるがそうでないものもある。

Ар дээр арван таган тарган тарлан харлаг
背中に十五の肥えた斑の農耕用
сарлагийн таргийг тараг гэж эс уугаад ямар
サルリックのクラク(酸乳)をタラク といって飲まずいかなる

Арван таван тарган тарлан харлаг сарлагийн
十 五 の 肥えた 斑の 農耕用 サルリックの

таргийг тараг гэж уух вэ?
タラクを タラク といって 飲む か

Манай хааны мянган мөнгөн бөмбөгийг
私達の 汗の 千の 銀の 玉を

Манай хааны мянган мөнгөн бөмбөг биш гээд
私達の 汗の 千の 銀の 玉ではない といって

Хэний хааны мянган мөнгөн бөмбөгийг
誰の 汗の 千の 銀の 玉を

Манай хааны мянган мөнгөн бөмбөг гэх бэ?
私達の 汗の 千の 銀の 玉という のか

Тээр дээр энгэр дээр байгаа
? 上の 丘の南斜面に いる

Мухар хөх бухан бяруу
角のない 青い 牡の 小牛 は

Танай мухар хөх бухан бяруу юу?
あなたの 角のない 青い 牡の 小牛か

Манай мухар хөх бухан бяруу юу?
私共の 角のない 青い 牡の 小牛か

жороо үг, хоршоо үг, түргэн үг の三者に共通する事は何れも比較的長く、リズムカルではあるが詩としての内容には極めて乏しく、同時に多分に歌謡的要素が加っている事である。この点他の цэцэн үг と基本的に区別されなければならない。

更に若干ではあるが цэцэн үг に一行態のものが存在する。長い期間中に本来二行であったものが一行に分離独立したものか或はもともと一行のものであるか明白でなく“цэцэн үгийн далай”でもこの点についてはふれていない。これらは己に詩型としての枠を外しているが、比喻、諧謔、一般的見解や事理、教訓等 цэцэн үг としての内容を十分具備しており、それぞれ以上の何れかの分類に入るべき性質のものである。一行態の例は次の如くである。

Тэнгэр газар хоёр шиг хол юм。(天地の差程ある)

Тэнгэрийн дууг илжиг хүсэв гэх шиг。(天の声を驢馬が望む如し)

Эзний төлөө гуйланч зовно。(主君の為に乞食が苦しむ)

Ус цутгуулсан хулгана шиг。(水をかぶった鼠の如し)

Ус цас шиг урсах。(水や雪の如く流れる)

Хөлдүү газар модон гадас шаах。(凍結した土地に木の杭を打込む)

Хоёр сэлэм нэг хуйнд багтдаггүй。(二本の剣は一本の鞘に収らず)

Цагаан үнээс хар тугал гардаггүй. (白い牝牛から黒い仔牛は生れず)

Зориг зайвал, барсын бөгсэнд гар хийнэ. (勇気があれば虎の尻に手を入れる)

Ламыг ламаар солих гэх шиг. (ラマを以てラマに代える如し)

2

モンゴルに階級社会が発生して以来、常に二つの文化が並存して発達して来た。その一つは封建領主やラマを中心とする封建主義文化であり、今一つは人民大衆の中にはぐまれた大衆文化であった。そして цэцэн үг は後者の華として圧制時代をモンゴル人民と共に生き続け革命を経た今日も進歩した民主文化の中にその生命を引継いでいるのである。古い時代に於ける一般民衆の黄教に対する盲目的信仰と帰依はその無智と相まって圧制者の非道なイデオロギーを無条件に招き入れ屈従的、運命的な цэцэн үг が数多く生れた。それによって大衆の知性は深い眠りにおち、未来への夢は行方を失い暗黒と貧困と忍従の淵に沈んで行ったのである。“Нүд анихын өмнө нүглээ залбир. (眼を閉じる前に罪を祈れ)”, “Сансан санаа худалч, сахьсан зурхан үнэнч (考えた事は嘘, 守護せしめほとけは真)”, “Маанинаас их номгүй (ナムアミダブツより大いなる教典はなし)”, “Эзэн хааны хууль эндэлгүй, эрлэг хааны толь алдаагүй. (主君の法に誤り無く, 閻魔の鏡に誤りなし) の如きである。

しかし又一面、反黄教、反封建の思想も彼等大衆の唯一の武器である цэцэн үг の中で “Үсэг бичгээр гэгээрдэг, Сүсэг бишрэлээр мунхардаг (読み書きで知能を磨き、信仰によって愚昧になる)”, “Бүтэлгүй ламын Бүрээ нь хагархай. (才能のないラマのラッパは破れている)”, “Хөдөө тойрсон ламаас Гуу тойрсон нохой дээр. (地方をまわるラマより畦をまわる犬の方がましだ)”等と悲しい抵抗を試みていた事も事実である。同時代に相矛盾する思想の цэцэн үг があったとて何の不思議もない。人の両眼が左右に位置する如くモンゴル人民はその生活を時代の流れに沿ってあらゆる視野から素朴且つ自由にありのまま、思うままを語ったに過ぎず、如何なる虚飾も作為もない赤裸々な思想と芸術として цэцэн үг の真価は存在するのである。従って 黄教讚美の цэцэн үг が支配階級の人達によって捏造され或は彼等に利益する如く巧妙に改竄された。とする現在モンゴルの一部学者によってなされている今日の見解は決して妥当であるとは思われない。

モンゴルに於ける цэцэн үг の研究は今ようやくその緒についたばかりであり、最近口承文芸の蒐集、調査が急速になされている。今後研究成果のあらわれるにつれ цэцэн үг に関する種々の問題点が次々と提起される事と思う。

цэцэн үг, оньсго, 歌謡詩及び古典文学にみられる多くの比喩等の口承文芸はモンゴル文学は勿論、民族学、土俗学、言語学の面に於ても非常に興味ある考究対象である。我が国に於てもその資料蒐集や調査研究が今後のモンゴル研究にとり重要な課題の一つである事は申す迄もない。

3

цэцэн үг は口承文芸たる性格上大部分口語体を以て語られるのは当然であるが文法上若干注意すべき点もあり以下それらにつき述べてみたい。(但し мэргэн үг はその本源を書物に求める関係上文語的表現が多くみられる。Бийрний үзүүрээс тогтмол ус гармуу Бичгийн дотор элдэв учир цөм багтмуу. 『画筆の先からは間断なく水滴が出、書物の中に色々な事柄がすべて含まれます』の如くである)

1. 代理副動詞—нар,—her は現代モンゴル語では殆んどその形をみないが цэцэн үг では造格形同様—хаар (—хоор,—хээр) の語末形をとり非常に多く用いられている。邦語の『～より、～の代りに』が当り、尊格形と近接した意味を持つ故、間違つて造格の尊格的用法ととられ易い。しかし尊格形を用いた場合の如く純粹に比較を表わさず他の語を以て置きかえるとすれば—хын (—хийн) оронд である。従つて尊格が比較の意に用いられる時には比較と同時にその結果を要求するのが普通である。代理副動詞では後に動詞の命令形をとる。これを対比すれば

Нэр хугарснаас	Яс хугарсан нь дээр.
名誉が毀損した事より	骨が折れた事の方がましだ
Нэрээ хугалахаар	Ясаа хугал.
名誉を毀損するより	骨を折れ

となる。以下代理副動詞の使用例を若干あげる。

Амьд хүний гэрч болохоор Үхсэн хүний дэр бол. (生きた人の証人たるより死人の枕となれ)

Ангайж хүлээхээр Ажлалж сур.

(口を開けて待ちもうけるより働いて学べ)

Аягаа голохоор Аашаа гол.

(碗をさげすむより品行をさげすめ)

2. цэцэн үг に用いられる非常に多くの名詞が語尾に -n をとる。これはそのまま цэцэн үг の古さを物語るものであり、且つ音韻効果を生かしたものと考えられるが現代語法からみて例外或は誤りと認める可きものが僅かではあるが存在する。例えば Багадаа номонд сурч Идэртээ явж сур! に於ける номонд の n, 或は Хожмын сүүлнээс Өнөөгийн уушиг. に於ける сүүлнээс の n がこれである。

3. —сан (—сон, —сэн, —сэн) は通常形動詞語尾として次の名詞を修飾するか、文末に在って一般に過去を意味する。しかし次の例では тариа, хувцас と共に名詞句となり主部を構成する。又その場合必要と思われる主格の助詞 ны が省かれている。

Тариа нөөсэн өлсөхөд тустай

Хувцас нөөсэн хүйтэнд тустай.

(穀物を保存するは餓に役立ち、衣服を保存するは寒さに役立つ)

更に次の如き場合は агсарсан に形態、音韻をそろえる為にангайх に —сан が接尾されたものである。

Агсарсан хүнд Ам ангайсны хэрэггүй.

(職を辞した人に口を開く必要はない)

4. Эв гэдэг хязгааргүй Эрдэм гэдэг ёроолгүй.

(和合というものは際限がなく徳というものは底がない)

Байлаа гэдэг Эвдрэхтэй адил.

(あったという事はこわれる事と同じ)

гэдэг は動詞 гээ— に多回体を示す形動詞語尾 —дэг を付したものであるが上例の場合主格の助詞を兼ねている。この種の例は比較的多い。散文的に考えれば次に来る ны が省かれているとみる可きであろう。

Ам гэж атлага шиг Чадал гэж даагаа шиг.

(口は立派な手斧の如く能力は大きな荷馬者の如し)

гэж が主格助詞として使用された例である。なお次の場合 гэж は単なる接続的意味ではなく、譲歩副動詞に近い機能を持つと解される。

Бага гэж Байхгүйгээс багагүй.

(少いといっても無いよりも多い)

5. 次の二例はそのままでも意味は通るが ч гэсэн, —д が共に主格をあらわしている。

Бага л гэсэн гомдол Балай л гэсэн зовлон.

(小といっても悲しみ→小なるは悲しみ無学といっても悩み→無学なるは悩み)

Барданд сайнгүй Шалданд дулаангүй.

(高慢にあっては善くない→高慢は善くなく、裸にあっては暖かくない→裸は暖かくない)

6. цэцэн үг の或る種の形態にあっては当然予期出来る動詞を故意に省略し詩として冗慢を避けると共に音楽的調和をはかり、余情を残して内容にふくらみを持たせている。以下はその例である。

Араатныг аргаар Адуу малыг уургаар.
 (野獸を策で 家畜をウルガで——〔捕える〕)
 Бухын хамрыг нударгаар Буруу хүнийг үгээр.
 (牡牛の鼻を拳骨で 間違った人を言葉で——〔打つ〕)
 Чоно нь хонио Баян нь ядуугаа.
 (狼は羊を 金持は貧乏人を——〔喰う〕)
 Өсийг өсөөр Тусыг туслар.
 (怨みをば怨みで 援助をば援助で——〔報いる, 还す〕)

7. 極めて少数ではあるが цэцэн үг に於て与格が省略される。詩形態としての簡潔と特殊性によるものであろう。

Хүний газар жаргахаар Өөрийн газар зов.
 (他人の土地でたのしむより自分の土地で苦しめ)
 Эр хүн гэрт төрөөд Хээр үхдэг.
 (男子はパオに生れて荒野に死すもの)
 Хөлдүү газар модон гадас шаах.
 (凍結した地面に木の杭を打込む)

しかし猶よく調べてみねば判らぬが古く газар, хээр 等場所や地方を表わす或る特定の語には例えば газраа, хээрээの如く与格を付したと同様の意味があったのかも知れない。

4

цэцэн үг は古い言葉や方言がそのまま (一部言葉や内容の変化したものもあるが) 今日迄語り伝えられたものであるが語句の意味や接尾辞等の用法に不明のものが存在する。次に挙げる下線の部分がそうである。前後の関係から凡その推察が可能なものもあるが年代的, 地域的背景を詳しく研究した上でなければ単純に推断する事は許されない。

- 1) Ажиллаж баймаан олддог Арвилж займаан баяждаг.
- 2) Аливаа хэргийг чинь саатуулдаг Адал муу явдлыг үйлдүүлдэг архи.
- 3) Аман дээрээ ачит хүн бурхан шиг Ачир дээрээ хорт аврага могой шиг.
- 4) Архины андуу Сархадын санжуу.
- 5) Барим сахалтай өвгөн боловч Бага займааж өтөлсөн юм.
- 6) Арьс ноос баймаань баян Аргал түлш баймаань дулаан. (動詞 бай と助詞 маань
 の一語化したもので機能的には байх маань とみられる)

この外, モンゴル及びモンゴル人古来の風俗, 慣習, 宗教それに歴史的背景の理解の上に立たなければ内包する意味の把握が到底不可能と思われる цэцэн үг も多い。しかし乍ら此等の究明については猶, 豊富な文献, 資料に基づく研究成果にまたねばならず今後相当の時日を要するものと思わねばならない。

参 考 資 料

Монгол цэцэн үгийн далай I . Б.Содном (1964)

Монголын утга зохиолын түүхчилсэн. Б.Содном (1946)

Монгольско-Русский словарь А.Лувсандэндэва (1957)

Монголын уран зохиолын түүх I . Ц.Дамдинсүрэн (1957)

Mongolian English dictionary. Ferdinand D. Lessing (1960)

ЮАНЬ-чао би-ши I 東方文献出版社, москва (1962)

蒙古文典 А.Д.Руднев (1919,山口茂一訳)

蒙古社会制度史 Б.Я.Владимирцов (1941. 外務省調査部訳)

蒙古社会経済考 伊藤幸一 (1965)